

УДК 159.923.2

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ, ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ
І СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ****кандидат психологічних наук, Леженіна Л. М.**

Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава
Мудрого», Україна, Харків

У статті представлені результати емпіричного дослідження взаємозв'язку захисних механізмів, копінг-стратегій, особливостей саморегуляції майбутніх офіцерів СБУ. Визначено, що механізми регресії та реактивного утворення пов'язані із регуляторними процесами тільки негативно, механізм інтелектуалізації тільки позитивно, а інші захисні механізми мають із регуляторними процесами різноспрямовані зв'язки. Копінг планування вирішення проблем пов'язаний із плануванням, програмуванням і регуляторною самостійністю, копінг-стратегії самоконтролю, прийняття відповідальності, втечі-уникнення пов'язані тільки з регуляторними процесами, а конфронтаційний копінг і дистанціювання тільки з регуляторно-особистісними властивостями курсантів. Серед копінг-стратегій тільки конфронтаційний копінг і прийняття відповідальності пов'язані із захисними механізмами. Результати дослідження можуть бути використані як підґрунтя корекційно-розвивальних заходів для курсантів.

Ключові слова: регуляторні процеси, регуляторно-особистісні властивості, захисні механізми, копінг-стратегії, курсанти.

кандидат психологических наук, Леженина Л. Н. Взаимосвязь копинг-стратегий, защитных механизмов и стилевых особенностей саморегуляции будущих офицеров Службы безопасности Украины / Институт подготовки юридических кадров для Службы безопасности Украины Национального университета «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Украина, Харьков

В статье представлены результаты эмпирического исследования взаимосвязи защитных механизмов, копинг-стратегий, особенностей саморегуляции будущих офицеров СБУ. Определено, что механизмы регрессии и реактивного образования связаны с регуляторными процессами только отрицательно, механизм интеллектуализации только положительно, а другие защитные механизмы имеют с регуляторными процессами разнонаправленные связи. Копинг планирования решения проблем связан с планированием, программированием и регуляторной самостоятельностью, копинг-стратегии самоконтроля, принятия ответственности, бегства-избегания связаны только с регуляторными процессами, а конфронтационный копинг и дистанцирование только с регуляторно-личностными свойствами курсантов. Среди копинг-стратегий только конфронтационный копинг и

принятие ответственности связаны с защитными механизмами. Результаты исследования могут быть использованы как основа коррекционно-развивающих мероприятий для курсантов.

Ключевые слова: регуляторные процессы, регуляторно-личностные свойства, защитные механизмы, копинг-стратегии, курсанты.

PhD in Psychology, Lezhenina L. M. Interconnection of the coping strategies, defense activities and stylistic peculiarities of self-regulation of the future officers of the Security Service of Ukraine / Juridical Personnel Training Institute for the Security Service of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkov

The paper presents results of the empirical research of interconnection of the defense activities, coping strategies and stylistic peculiarities of self-regulation of the future officers of the Security Service of Ukraine. It has been defined that regression and reaction formation mechanisms are connected with regulatory processes only negatively, intellectualization mechanism – only positively, and other defense mechanisms have multidirectional connections with regulatory processes. The problems solution planning coping is connected with planning, programming and regulatory self-sufficiency, the coping strategies of self-control, admission of responsibility, flights and avoidances are connected only with regulatory processes, and confrontational coping and distancing – only with regulatory-personal characteristics of cadets. These are only confrontational coping and admission of responsibility among the coping strategies, which are connected with defense mechanisms. The research results may be used as a basis of the corrective-developing events for cadets.

Key words: regulatory processes, regulatory-personal characteristics, defense mechanisms, coping strategies, cadets.

Вступ. Ефективність професійної діяльності офіцерів спецслужб передбачає не тільки наявність у них необхідних знань, умінь та навичок, але й високий рівень саморегуляції власної активності, що привертає увагу до проблеми розвитку саморегуляції поведінки й діяльності у майбутніх фахівців цієї сфери.

У психологічних дослідженнях під саморегуляцією розуміється системне, багаторівневе утворення, що функціонально присутнє на різних рівнях аналізу психічного і виявляється в життєдіяльності людини як психічний механізм, що забезпечує управління фізіологічними та психологічними станами, поведінкою, вчинками, діяльністю відповідно до вимог оточуючого середовища або діяльності, а також з метою забезпечення і визначення форм власної активності [1].

Науковці, вивчаючи особистісний аспект довільної саморегуляції, все більше схиляються до висновку щодо необхідності дослідження неусвідомлюваного пласта в регуляції активності, оскільки розуміння людиною того, як вона повинна діяти в тих чи інших обставинах, ще не означає, що вона так і буде діяти. Звідси останнім часом активно вивчаються особливості взаємозв'язку довільної саморегуляції особистості з

неусвідомлюваними або частково усвідомлюваними процесами, такими як копінги й захисні механізми. Так Моросанова В. І. роль захисних механізмів у саморегуляції вбачає у контролі взаємодії людини з реальністю, її емоційного та когнітивного сприйняття, оцінки та ставлень [2]. Нікольська І. М., досліджуючи долаючу поведінку у захисній системі людини, зазначає, що суб'єкт, який усвідомлює різницю в проявах власного життя, відмежовуючи його від життя інших, розуміє його реалістичність, активно й адекватно реагує на вимоги ситуації за допомогою копінг-стратегії, а не занурюється у фантомні світи захисних механізмів [3].

Рогачьовим В. О. і Конопльовою І. М. зазначається, що саморегуляція поведінки співробітників правоохоронних органів є одним із найважливіших чинників забезпечення надійності, ефективності й успіху професійної діяльності, а стильові особливості усвідомленої саморегуляції виступають значимими факторами вибору копінг-стратегій у подоланні стресових ситуацій у діяльності співробітників правоохоронних органів [4].

Сучасними українськими дослідниками вивчаються регуляторні особливості студентів і курсантів. Так у роботі Меднікової Г. І. визначені особливості взаємозв'язку і взаємовпливу довільної саморегуляції й захисних механізмів студентів [5], а в дослідженні Моргунової Н. С. особливості копінг-стратегій студентів з різним рівнем стильової саморегуляції [6]. Але практично недослідженими залишаються особливості взаємозв'язку довільної саморегуляції, захисних механізмів і копінг-стратегій у курсантів, а тим більш майбутніх офіцерів СБУ, при тому, що, наприклад, Афанасьєвою Н. Є. і Ричковою Л. В. визначені відмінності у використанні копінг-стратегій курсантами і студентами, а саме: у курсантів переважають контроль емоцій, пошук допомоги, наполегливість, фантазія і накопичення сили, а у студентів – відхід, обережність, заперечення, розрядка і позитивне мислення. Визначено, що у курсантів переважають копінг-стратегії, орієнтовані на активну дію, а у студентів – на аналіз ситуації й зниження значущості негативної ситуації [7].

Мета даної статті полягає у визначенні особливостей взаємозв'язку стильових особливостей саморегуляції, захисних механізмів і копінг-стратегій у майбутніх офіцерів СБУ.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідження проводилося із використанням опитувальників «Індекс життєвого стилю» Плутчика Р., Келлермана Г., Конте Х. Р., «Способи долаючої поведінки» Лазаруса Р. і Фолкман С., «Стильові особливості саморегуляції поведінки – ССП – 98» Моросанової В. І. й Коноз О. М. У дослідженні брали участь 50 курсантів 2-4 курсів Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

Вивчення взаємозв'язків показників регуляторних процесів і захисних механізмів по групі курсантів показало, що найбільшою мірою із захисними механізмами пов'язаний регуляторний процес моделювання. Визначено

позитивний кореляційний зв'язок моделювання із захисним механізмом інтелектуалізації ($r=0,245$, $p<0,05$), а також негативний із захисними механізмами регресії ($r=-0,411$, $p<0,01$), компенсації ($r=-0,239$, $p<0,05$), проєкції ($r=-0,424$, $p<0,01$), заміщення ($r=-0,388$, $p<0,01$) і реактивного утворення ($r=-0,356$, $p<0,01$). Виявилось, що чим більше курсанти здатні виділяти значимі умови досягнення цілей як у поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому, що проявляється в адекватності програм дій планам діяльності, відповідності одержуваних результатів прийнятим цілям, тим більшою мірою вони схильні використовувати захисний механізм інтелектуалізації. Напруженість захисних механізмів регресії, компенсації, проєкції, заміщення і реактивного утворення пов'язана із зниженням здатності курсантів до врахування системи зовнішніх і внутрішніх значимих умов на шляху досягнення цілей.

Таким чином, регуляторний процес планування виявився прямо пов'язаним тільки із захисними механізмами компенсації та інтелектуалізації, процес програмування прямо пов'язаний із захисним механізмом інтелектуалізації й обернено із захисним механізмом регресії, процес оцінки результатів прямо пов'язаний із захисним механізмом інтелектуалізації й обернено із захисними механізмами регресії, проєкції та заміщення. Регуляторна гнучкість прямо пов'язана із захисними механізмами інтелектуалізації та заперечення й обернено із захисними механізмами регресії та реактивного утворення, а регуляторна самостійність прямо пов'язана із захисними механізмами проєкції та заміщення.

Можна спостерігати, що механізми регресії та реактивного утворення пов'язані із регуляторними процесами тільки негативно, а механізм інтелектуалізації тільки позитивно. Механізм заперечення позитивно пов'язаний тільки з регуляторною гнучкістю. Інші захисні механізми, а саме: компенсація, проєкція, заміщення мають із регуляторними процесами різноспрямовані зв'язки. Так заміщення і проєкція негативно пов'язані із моделюванням і оцінкою результатів, а позитивно із регуляторною самостійністю, а компенсація позитивно із плануванням і негативно із моделюванням.

Кореляційний аналіз показав, що конфронтаційний копінг прямо корелює із захисним механізмом реактивного утворення ($r=0,289$, $p<0,05$), а копінг–стратегія прийняття відповідальності прямо корелює з захисним механізмом проєкції ($r=0,341$, $p<0,05$). Виходячи з отриманих даних можна зазначити, що при перевагах у розв'язанні проблем за рахунок не завжди цілеспрямованої поведінкової активності, здійснення конкретних дій, спрямованих на зміну ситуації, або на усвідомлення негативних емоцій у зв'язку з виниклими труднощами, у курсантів спостерігається напруження механізму реактивного утворення, який ініціюється конфліктом між бажанням і заборонаю на його задоволення з боку внутрішнього «цензора», з'являється явна або неусвідомлена інверсія бажання, поведінка змінюється на протилежну.

Визнання суб'єктом своєї ролі у виникненні проблеми та відповідальності за її вирішення, самокритика й самозвинувачення, розуміння залежності між власними діями та їх наслідками, готовність аналізувати свою поведінку, шукати причини актуальних труднощів у власних недоліках і помилках, супроводжується зростанням напруженості механізму проєкції, який характеризує приписування неприйнятних для себе почуттів, думок іншим людям або, навпаки, приписування значимим особам позитивних, соціально схвалюваних почуттів, думок, дій.

Значимих кореляційних зв'язків між копінг-стратегіями пошуку соціальної підтримки, позитивної переоцінки й показниками саморегуляції не визначено. Виявлений прямий зв'язок між копінг-стратегією самоконтролю й регуляторними процесами програмування ($r=0,246$, $p<0,05$) й планування ($r=0,248$, $p<0,05$), тобто при високому ступені розвиненості програмування й планування, курсанти для подолання стресових ситуацій схильні обирати стратегію самоконтролю. Копінг-стратегії прийняття відповідальності і втечі-запобігання мають статистично значимий зворотний зв'язок із регуляторним процесом моделювання ($r=-0,251$, $p<0,05$; $r=-0,249$, $p<0,05$ відповідно), який характеризує індивідуальну розвиненість уявлень про внутрішні й зовнішні значимі умови, ступінь їх усвідомленості. При розвинутій здатності до моделювання воно виступає як один із факторів надійності усвідомленої саморегуляції в перешкоді формуванню гострого стресу [8]. Результати даної кореляції показують нам, що при низькій розвиненості процесу моделювання курсанти будуть звертатися до стратегій прийняття відповідальності й втеча-запобігання для подолання стресових для них ситуацій.

Виявлений прямий зв'язок конфронтаційного копінгу з такими регуляторно-особистісними властивостями, як гнучкість ($r=0,243$, $p<0,05$) і самостійність ($r=0,368$, $p<0,01$). Тобто, курсанти, що використовують переважно конфронтаційний копінг, відрізняються високими показниками регуляторної гнучкості й самостійності. Також визначений прямий зв'язок копінг-стратегії дистанціювання з регуляторною самостійністю ($r=0,252$, $p<0,05$). Тобто, чим вище рівень сформованості регуляторної самостійності, тим частіше курсанти використовують стратегію дистанціювання. Копінг-стратегія планування вирішення проблем прямо пов'язана з такими регуляторними процесами й регуляторно-особистісними властивостями, як самостійність ($r=0,254$, $p<0,05$), планування ($r=0,244$, $p<0,05$) й програмування ($r=0,232$, $p<0,05$).

Слід зазначити, що отримані нами по групі курсантів дані щодо зв'язку копінг-стратегій та процесів довільної саморегуляції в цілому відповідають даним, які були отримані в дослідженні Рогачьова В. О. і Конопльової І. М., спрямованому на вивчення взаємозв'язку копінг-стратегій та стильових особливостей саморегуляції працівників правоохоронних органів, що відображає певну загальну закономірність

зв'язку копінгів і саморегуляції, характерну як для вже працюючих представників правоохоронних органів, так і для майбутніх фахівців [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Вивчення взаємозв'язків показників стильових особливостей саморегуляції та захисних механізмів курсантів показало, що найбільшою мірою із захисними механізмами пов'язаний регуляторний процес моделювання. Виявилось, що механізми регресії та реактивного утворення пов'язані із регуляторними процесами тільки негативно, механізм інтелектуалізації тільки позитивно, а інші захисні механізми мають із регуляторними процесами різноспрямовані зв'язки. Так заміщення і проекція негативно пов'язані із моделюванням і оцінкою результатів, а позитивно із регуляторною самостійністю, а компенсація позитивно із плануванням і негативно із моделюванням. Серед копінг-стратегій тільки конфронтаційний копінг і копінг-стратегія прийняття відповідальності пов'язані із захисними механізмами. При вивченні зв'язків між копінг-стратегіями й стильовими особливостями саморегуляції визначено, що при високому ступені розвиненості програмування й планування, курсанти для подолання стресових ситуацій схильні використовувати копінг-стратегію самоконтролю. Чим менш сформованим у курсантів є регуляторний процес моделювання, тим більше вони схильні в стресовій ситуації використовувати копінг-стратегії прийняття відповідальності й втеча-запобігання. Чим більш сформованими є у курсантів регуляторно-особистісні властивості гнучкості й самостійності, тим частіше вони використовують стратегію конфронтації. Чим вище рівень сформованості регуляторних процесів планування й програмування, а також регуляторної самостійності, тим більшою мірою курсанти схильні до використання такої стратегії доладаючої поведінки як планування вирішення проблем. Регуляторна самостійність також виявилася позитивно пов'язаною із використанням стратегії дистанціювання.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці програми психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку курсантів – майбутніх офіцерів Служби безпеки України.

Література:

1. Меднікова Г. І. Особливості взаємозв'язку та взаємовпливу особистісної саморегуляції студентів і їхнього ставлення до себе / Г. І. Меднікова // *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. – 2013. - №3 (33). – С. 222-227.
2. Моросанова В. И. Саморегуляция и самосознание субъекта / В. И. Моросанова, Е. А. Аронова // *Психологический журнал*. - 2008. - Том 29, № 1. - С. 14-22.
3. Никольская И. М. Совладающее поведение в защитной системе человека / И. М. Никольская // *Совладающее поведение: Современное состояние и перспективы*. – М.: Изд. «Институт психологии РАН», 2008. – С. 113-137.

4. *Рогачев В. А. Взаимосвязь копинг-стратегий сотрудников правоохранительных органов со стилевыми особенностями саморегуляции / В. А. Рогачев, И. Н. Коноплева // Психология и право. - 2015. - № 1. - С. 129–146.*
5. *Mednikova A. I. Defense mechanisms and personal self-regulation of the students wish deferent self-attitude traits / A. I. Mednikova // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal. – 2014. – №1(January-February). Vol.1. – pp. 290-296.*
6. *Моргунова Н. С. Копінг-стратегії студентів з різним рівнем стильової саморегуляції / Н. С. Моргунова // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. – 2012. – Вип. 49., № 1009. – С. 179-182.*
7. *Афанасьєва Н. Є. Особливості копингових стратегій адаптації курсантів і студентів УЦЗУ / Н. Є. Афанасьєва, Л. В. Ричкова // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2009. - Вип.6. - С. 3-12.*
8. *Моросанова В. И. Дифференциально-регуляторные основы надежности действий профессионалов / В. И. Моросанова, Н. Г. Кондратюк // Акмеология. Научно-практический журнал. - 2012. - № 4 (44). - С. 68–74.*

References:

1. *Mednikova H. I. Osoblyvosti vzayemozv"yazku ta vzayemovplyvu osobystisnoyi samorehulyatsiyi studentiv i yikhn'oho stavlennya do sebe / H. I. Mednikova // Osvita rehionu: politolohiya, psykhologhiya, komunikatsiyi. – 2013. - № 3 (33). – S. 222-227.*
2. *Morosanova V. I. Samoregulyatsiya i samosoznanie subekta / V. I. Morosanova, Ye. A. Aronova // Psikhologicheskyy zhurnal. - 2008. - Tom 29, № 1. - S. 14-22.*
3. *Nikolskaya I. M. Sovladayushchee povedenie v zashchitnoy sisteme cheloveka / I. M. Nikolskaya // Sovladayushchee povedenie: Sovremennoe sostoyanie i perspektivy. – M.: Izd. «Institut psikhologii RAN», 2008. – S. 113-137.*
4. *Rogachev V. A. Vzaimosvyaz koping-strategiy sotrudnikov pravookhranitelnykh organov so stilevyimi osobennostyami samoregulyatsii / V. A. Rogachev, I. N. Konopleva // Psikhologiya i pravo. - 2015. - № 1. - S. 129–146.*
5. *Mednikova A. I. Defense mechanisms and personal self-regulation of the students wish deferent self-attitude traits / A. I. Mednikova // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal. – 2014. – №1(January-February). Vol.1. – pp. 290-296.*
6. *Morhunova N. S. Kopinh-stratehiyi studentiv z riznym rivnem styl'ovoyi samorehulyatsiyi / N. S. Morhunova // Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya: Psykhologhiya. – 2012. – Vyp. 49., № 1009. – S. 179-182.*
7. *Afanas'yeva N. Ye. Osoblyvosti kopingovykh stratehiy adaptatsiyi kursantiv i studentiv UTsZU / N. Ye. Afanas'yeva, L. V. Rychkova // Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykhologhiyi. - 2009. - Vyp.6. - S. 3-12.*
8. *Morosanova V. I. Differentsialno-regulyatornye osnovy nadezhnosti deystviy professionalov / V. I. Morosanova, N. G. Kondratyuk // Akmeologiya. Nauchno-prakticheskyy zhurnal. - 2012. - № 4 (44). - S. 68–74.*